

AUGUSTAS ŠLEICHERIS

A. SABALIAUSKAS

„Память о Шлейхере как об ученом не исчезнет, пока будут существовать люди, занимающиеся наукой“

J. Boduenas de Kurtenė

I bet kurio mokslo praeitį pažvelgę, beveik visada rasime keletą vardų, kurie stovi ten lyg savotiškos gairės, rodančios kryptį į naujus, nežinomus kelius, baidančius seną ar pradedančius naują to mokslo etapą. Kalbotyros istorijoje tokia gairė yra Augustas Šleicheris. Koks autorius, iš kokių pozicijų indoeuropiečių kalbotyros istoriją berašytų, visada ilgam turės sustoti prie šio mokslininko ir, tur būt, neapsieis be atitinkamų savo knygos skyrių, susijusių su jo vardu. Tiesa, šiandien indoeuropeistikos istorijoje Šleicherio vardu dažniau žymima praeitojo etapo pabaiga, negu naujojo pradžia, apie šio mokslininko laimėjimus paprastai kalbama mažiau, negu apie jo klaidas. Tačiau baltistikai, o didele dalimi ir slavistikai, Šleicherio vardas simbolizuoja naują epochą, galima sakyti, jų, kaip tarpautinių mokslo disciplinų, susiformavimą. Ir jau visiškai specifinę vietą Šleicheris užima lietuvių kultūros istorijoje. Šiuo atžvilgiu, tur būt, nė viena tauta, kurios kalbą tyrinėjo šis vokiečių mokslininkas, nejaučia jam tokio dėkingumo, kaip lietuviai.

Augustas Šleicheris gimė 1821 metais vasario 19 dieną Meiningene, pačiame tuo metu dar susiskaldžiusios Vokietijos centre. Jo tėvas, Johanas Gotlybas Šleicheris (1793–1864), buvo apskrities gydytojas, pažangus to mėsos žmogus¹. 1822 metais Šleicherių šeima persikėlė į kitą ne taip toli nuo Meiningeno esantį Zonebergo miestą. Šiame mieste prabėgo būsimojo mokslininko vaikystė, ir Šleicheris Zonebergą laikė savo gimtine, vėliau jam dedikuodamas net ir vieną savo mokslo darbų. 1835–1840 metais Šleicheris mokėsi Koburgo (Coburg) gimnazijoje. Gimnazijoje jis labiausiai domėjosi ten dėstomomis graikų ir lotynų kalbomis, privčiai mokėsi arabų (jį mokė gimnazijos direktorius) ir susipažino su kinų, sanskrito kalbomis. Žinoma, dėl tokio „blaškymosi“ turėjo smarkiai nukentėti kiti gimnazijos kurso dalykai, ir Šleicheris toli gražu nebuvo iš pirmųjų mokinių. Gimnazijoje jau išaiškėjo ir Šleicherio palinkimas domėtis įvairiais botanikos dalykais, pasireiškę jo muzikiniai gabumai. Iki galo nebaigęs gimnazijos kurso, abiturūs

¹ A. Šleicherio biografijos faktai daugiausia imami iš S. Lefmann, August Schleicher, Leipzig. 1870 ir J. Dietze, August Schleicher als Slawist, Berlin, 1966.

egzaminams Šleicheris pasiruošė namuose ir, juos išlaikęs, 1840 metų pabaigoje įstojo į Leipcigo universitetą studijuoti teologijos ir orientalistikos. Be protestantų teologijos, filosofijos, Šleicheris čia toliau studijavo arabų ir veikiausiai sanskrito bei kinų kalbas. Tačiau Leipcigo universiteto aplinka jam, matyt, nepatiko; prisidėjo čia, be abejo, ir karcerio bausmė už studentišką dvikovą. Šleicheris, pa-studijavęs vieną semestrą, 1841 metais pereina į Tiubingeno universitetą, tuometinės Vokietijos teologijos citadelę. Čia jis, atrodo, pirmą kartą plačiau susipažįsta ir su Hegelio idėjomis, vėliau suvaidinusiomis tokį didelį vaidmenį Šleicherio mokslinėje veikloje. Jo interesai nuo teologijos pamažu krypta į filosofiją, jis vis labiau pasineria į kalbotyros problemas, uoliai studijuoja sanskritą, persų ir semitų kalbas. 1843 metų pradžioje Šleicheris teologas sako savo pirmąjį pamokslą. Tačiau šis pamokslas buvo beveik ir galutinis Šleicherio atsisveikinimas su teologija. Tų pačių metų pavasarį jis persikelia į Bonos universitetą ir atsideda filologijos studijoms. Šleicherio tėvas – praktiškas žmogus – iš pradžių yra nepatenkintas būsimąja sūnaus profesija ir viename laiške jam tiesiog parašo: „Filologas yra vargingas skarmalius...ir neapsimoka šioms studijoms leisti pinigų“². Bonoje Šleicheris studijuoja klasikinę filologiją, sanskritą, arabų kalbas. Čia jis turi puikių mokytojų. Klasikinės filologijos seminarus jam veda buvęs Humboltų namų mokytojas Fridrichas Velkeris (Welcker), kuris, galimas daiktas, Šleicherį supažindino ir su savo buvusio mokinio Vilhelmo Humbolto lingvistinėmis teorijomis. Romanų filologijos kūrėjas Fridrichas Dycas (Diez) jam dėsto gotų ir senovės vokiečių aukštaičių kalbas. Mūsų atžvilgiu labai teigiamos įtakos Šleicheriui turėjo jo sanskrito profesorius Christianas Lasenas, pirmasis paskatinęs jį susidomėti baltų ir slavų kalbomis. Laseno patartas, iš savo kolegų studentų Šleicheris pramoksta lenkų kalbos. 1846 metais Šleicheris sėkmingai baigia universitetą, *venia legendi* gaudamas „indų kalbai bei literatūrai ir lyginamajai gramatikai“. Kadangi pagal Bonos universiteto nuostatus doktoratui specialaus habilitacinio darbo nereikėjo, o pakako tik bandomosios paskaitos, jis paruošė tą paskaitą tema „De graecae linguae spirantibus, in primis de ζ litterae vi et origine“, o 1846 metų birželio 27 dieną Bonos universiteto salėje skaitė įžanginę savo paskaitą „Über den Wert der Sprachvergleichung“ (išspausdinta 1850 metais).

Tais pačiais 1846 metais Šleicheriui skiriamos trejų metų atostogos mokslinėms kelionėms į Paryžių ir Londoną. Tačiau dalį šio laiko jis praleidžia besigydydamas Belgijoje. Vėliau dirba Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje. Į Paryžių jis nuvyksta kaip tik po 1848 metų Vasario revoliucijos. Pragyvenimui lėšų Šleicheris užsi-dirba ir kaip vokiečių laikraščių korespondentas. Lankosi Briuselyje, Vienoje.

1849 metų pradžioje Šleicheris, norėdamas geriau pramokti čekų kalbos, atvyksta į Prahą. Čia susidraugauja su būsimuoju Prahos universiteto sanskrito profesorium Aloizu Vaničeku, kuris tuo metu, jau atsisakęs teisininko karjeros, buvo pradėjęs domėtis lingvistika. Vaničekas moko Šleicherį čekų kalbos. Tačiau Šleicheris Prahoje ilgiau nepabūna – juo, kaip politiškai įtartinu asmeniu, pradeda domėtis Austrijos-Vengrijos policija. Policija sulaiko jam paštu siunčiamus pinigus. 1849 metų gegužės mėnesį Šleicheris skolintomis lėšomis išvažiuoja iš Prahos ir per Drezdeną, Berlyną grįžta į Boną. Savo moksliniais darbais Šleicheris tuo metu jau buvo atkreipęs visuomenės dėmesį. Buvo susidomėjęs jais ir tuometinis

² J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 18.

Austrijos-Vengrijos švietimo ministras Leo Tun-Hohenšteinas. 1850 metų kovo 8 dieną Šleicheris pakviečiamas į Prahos universitetą „klasikinės filologijos ir literatūros“ ekstraordinariu profesorium. Nuvykęs į Prahą, Šleicheris ten randa profesorijantį Georgą Kurcijų (Curtius), būsimąjį vieną žymiausių XIX amžiaus graikų kalbos specialistų ir indoeuropeistų. Tarp Kurcijaus ir Šleicherio, beveik vienmečių ir be galo savo pamėgtam mokslui atsidavusių žmonių, užsimezgė nuoširdi draugystė. Šiai draugystei nekludė nei visiškai priešingi juodviejų charakteriai — Kurcijus buvo rezervuotas, atsargus, Šleicheris dažnai status, netgi grubus, — nei skirtingos pažiūros į kalbos mokslą: pirmasis visada pabrėždavo istorinį kalbotyros pobūdį, antrasis ją stengėsi sutapatinti su gamtos mokslais. Jų draugystė tęsėsi iki Šleicherio mirties, nors vėliau abu mokslininkai dirbo skirtingose vietose, tyrinėjo skirtingas problemas. Kurcijus stengėsi padėti ir Šleicherio mokiniams³. Kaip minėjome, iš pradžių Prahėje Šleicheris buvo klasikinės filologijos profesorius. Tačiau 1851 metų gegužės mėnesį jis gavo labiau jo polinkius ir pasiruošimą atitinkančią „lyginamosios kalbotyros ir sanskrito profesūrą“. Dabar Šleicheris Prahos universitete jau galėjo dėstyti slavistikos, baltistikos, germanistikos dalykus, sanskritą ir kalbotyros teorijos klausimus. Po poros metų už nuopelnus kalbos mokslui, kurių jis užsitarnavo savo garsiąja kelione į Lietuvą, Šleicheris buvo paskirtas ordinariniu „vokiečių ir lyginamosios kalbotyros bei sanskrito profesorium“.

Tolimesnis Šleicherio gyvenimas Prahėje susiklostė nesėkmingai, ir pati mokslinio darbo aplinka pasidarė visiškai nepakenčiama. Šios nesėkmės priežastis — sudėtingos politinės-visuomeninės ano meto sąlygos. Šiaip ar taip, Šleicheris buvo vokiečių. Dirbo vokiškame Prahos universitete. Nors Šleicheris buvo demokratinių pažiūrų ir didelės tolerancijos žmogus, pats gerai mokėjęs čekiškai, šia kalba net rašęs mokslinius darbus bei vertęs į ją sanskrito ir persų literatūrų kūrinius, vis dėlto jis neišvengė įvairių konfliktų su čekų nacionalinio judėjimo veikėjais. Kartais jis juos įžeisdavo, gal būt, per griežtai savo recenzijose atsiliepdamas apie naujus čekų kalbininkų ar literatų darbus (pavyzdžiui, klasikinių graikų ir romėnų kūrinių vertimus į čekų kalbą). Piktinosi juo čekai ir kaip labai griežtu egzaminatoriumi gimnazijos abiturus egzaminuose, kur Šleicheris būdavo specialus „egzaminų komisaras“ per vokiečių kalbos egzaminą⁴. Ir vienu, ir kitu atveju Šleicheris formaliai, gal būt, būdavo savo priekaištais ir reikalavimais teisingas, tačiau jam, kaip kitataučiu, be to, didelės tautos atstovui, dažnai būdavo sunku suprasti mažos, nacionalinę priespaudą kenčiančios tautos jausmus.

Taigi iš vienos pusės suėjęs į konfliktą su čekų nacionalinio judėjimo atstovais, iš kitos pusės Šleicheris neišvengė konflikto ir su pastaruosius engiančia Austrijos-Vengrijos valdžia. Despotiškas Austrijos-Vengrijos režimas negalėjo pakęsti Šleicherio, kurio religinės ir politinės pažiūros, anot A. Vaniček, buvo perdėm laisvamaniškos ir radikalios⁵. Jau nuo 1851 metų jis buvo įtariamasis „respublikonišku sąmokslu“ ir policijos sekamas. Dėl atsargos Šleicheris net savo korespondenciją, kurioje galėjo atsispindėti revoliucinio judėjimo įvykiai, perdavė Vani-

³ J. Dietze, *Das Bild Leskiens in den Briefen August Schleichers*, — „Beiträge zur Geschichte der Slawistik“, Berlin, 1964, p. 355; J. Dietze, *August Schleicher als Slawist*, p. 28.

⁴ J. Dietze, *August Schleicher als Slawist*, p. 37–8.

⁵ J. Dietze, *August Schleicher als Slawist*, p. 39; S. Lefmann, *August Schleicher*, p. 37.

čekui, o vėliau ją sudegino. 1851 metų spalio mėnesį Šleicherio bute buvo padaryta krata, pats jis išgabentas į Vieną ir laikomas policijos priežiūroje. Tik po didelių jo bičiulio Kurcijaus pastangų Šleicheriui pavyko vėl grįžti į Prahą. Nemėgo, be abejo, Šleicherio ir katalikiška universiteto vadovybė.

1854 metais Šleicheris vedė iš savo gimtinės — Zonebergo — kilusią Fany Štrasburger. 1855 metais Prahoje, vos gimęs, mirė jų sūnus. Gerokai pablogėjo paties Šleicherio sveikata. 1856–7 metų rudens semestru jis gauna atostogų ir atvyksta į Zonebergą sustiprėti ir tyrinėti savo gimtinės tarmės. Pasibaigus atostogų laikui, Šleicheris negrįžta į Prahą, su kuria jam susiję tiek daug liūdnų prisiminimų, o vyksta profesoriauti už dvigubai mažesnį atlyginimą į netoli gimtinės esantį Jenos universitetą. Jenoje Šleicheris iš pradžių jaučiasi „kaip paukštis iš narvo ar prisivinkusios trobos paleistas ir laisvę ir žalią mišką“⁶. Tačiau netrukus ir Jena jam teko nusivilti. Visuomeninė-politinė situacija, sunkios materialinės sąlygos taip nervino Šleicherį, jog jis apie tą pačią Jeną, kurią prieš keletą metų lygino su laisve ir žaliu mišku, su karčia ironija pareiškė: „Jena — didelė bala, o aš — varlė joje“, o to meto Vokietiją viename laiške palygino su bevalių avių banda, kuri eina ten, kur ją varo šunes⁷.

Nepaisant nepalankių gyvenimo sąlygų, Šleicheris Jenoje be galo daug dirbo. Nepaprastai įvairi ir turininga jo paskaitinė veikla traukė klausytojus ne tik iš Vokietijos, bet ir iš užsienio šalių. Vienas po kito rodėsi kapitaliniai jo veikalai, gausybė straipsnių, liečiančių vos ne visas aktualias to meto indoeuropeistikos problemas. Šleicheris pamažu tampa centrine Europos kalbotyros figūra. Ypač greitai Šleicherio nuopelnai mokslui vertinami užsienyje. Jau 1857 metais Šleicherį savo nariu korespondentu išrenka Peterburgo Mokslų akademija. 1862 metais puikioomis sąlygomis jis kviečiamas dirbti į Varšuvos universitetą (Szkola Główna). Tais pačiais metais Šleicheris kviečiamas persikelti į Peterburgą. 1863 metais jis atsisako kvietimo vykti į Dorpatą universitetą. 1867 metais Šleicherį garbės nariu išrenka Zagrebo Jugoslavų mokslo ir meno akademija.

Tačiau nuo šių titulų Šleicherio gyvenimas nepagerėjo. Neturtingas Jenos universitetas jam atlyginimo nepakėlė. Norėdamas žmoniškai išlaikyti šeimą (Šleicheris turėjo du sūnus ir dukrą), jis turėjo daug dirbti. Viename laiške savo bičiuliui iš Prahos laikų G. Kurcijui Šleicheris skundėsi: „... aš esu 46 metų ir turiu dar kiekvienais metais dėl mielos duonos rašyti, nes iš 900 talerių mes negalime pragyventi...“⁸

Šleicheris vylėsi, kad slavistikos profesūra bus įsteigta Leipcigo universitete, ir jis, kaip tinkamiausias Vokietijoje žmogus šiai vietai užimti, galės vieną kartą išsikraustyti iš tos „Jenos mizerijos“. Tačiau planuojamą Leipcigo universiteto slavistikos katedrą po trejeto metų užėmė mylimiausias Šleicherio mokinys Augustas Leskynas, o jis pats taip niekur ir nebeišsikėlė iš tokio nemielo Jenos miesto: 1868 metais gruodžio 6 dieną čia jis staiga mirė veikiausiai tada dar nežinoma liga — plaučių tuberkulioze. Kito jo mokinio — Johano Šmito — liudijimu, paskutiniai Šleicherio žodžiai buvo: „Aš visą savo gyvenimą troškau tiesos, bet viskas turėtų būti daug daugiau“⁹.

⁶ J. Dietze, ZfSI, 1960, II, p. 269.

⁷ J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 43, 45.

⁸ J. Dietze, Beiträge zur Geschichte der Slawistik, p. 368.

⁹ J. Schmidt, KZ, 18, 1869, p. 319–20.

Mes jau pradžioje minėjome, kad Šleicherio vardu šiandien dažniau žymima praėjusio indoeuropiečių kalbotyros etapo pabaiga, negu naujojo pradžia. Iš tikrųjų Šleicheris užbaigė Franco Bopo, Rasmaus Rasko pradėtą lyginamosios-istorinės kalbotyros etapą. Tokie Šleicherio veikalai, kaip „Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen“ (Weimar, 1861 – 2; per penkiolika metų išėjo keturi leidimai vokiečių kalba, be to, vertimas anglų ir italų kalbomis), „Die deutsche Sprache“ (Stuttgart, 1860; išleista penkis kartus), „Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht“ (Bonn, 1850; išleista ir prancūzų kalba), „Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache“ (Bonn, Wien, Prag, 1852; dalis paskelbta ir rusų kalba), „Handbuch der litauischen Sprache“, 1–2 (Prag, 1856–7), „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“ (St. Petersburg und Riga, 1871; išleista po Šleicherio mirties), yra devynioliktojo amžiaus vidurio indoeuropeistikos viršūnė. Kokios populiarios savo metu buvo Šleicherio idėjos teoriniais kalbos mokslo klausimais, pakankamai aiškiai rodo tas faktas, kad nedidelė Šleicherio studija „Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft“ per keliolika metų buvo išleista vokiečių (tris kartus), prancūzų, anglų, rusų, vengrų kalbomis.

Šiandien, nagrinėjant kūrybinį Šleicherio palikimą, galima plačiai kalbėti apie šį mokslininką, kaip kalbos teoretiką, indoeuropeistą, germanistą, slavistą, baltistą, aptarti jo pažiūras indoeuropiečių kalbų prokalbės, geneologinės klasifikacijos ir daugeliu kitų klausimų. Tai rodo, kokios didelės erudicijos, plačių interesų ir tiesiog milžiniškos kūrybinės potencijos mokslininkas buvo Augustas Šleicheris. Tačiau šiaip ar taip, didžioji jo kūrybinio palikimo dalis – jau praeitas kalbos mokslo etapas. Su nemaža dalimi jo teiginių, ypač su pažūra į kalbą, kaip gyvą organizmą, mėginimą perkelti į kalbos mokslą tokių darvinizmo sąvokų, kaip „kova dėl būvio“, „natūrali atranka“, nesutiko jau ir daugelis Šleicherio bendraamžių. Šleicherio mokslą indoeuropiečių kalbų raidos, prokalbės klausimais vos ne pirmieji pradėjo kritikuoti patys talentingiausi jo mokiniai.

Bendrųjų indoeuropeistikos problemų tyrinėjimus bei gana trumpalaikes teorines Šleicherio pažiūras, kurios šiandien dažniausiai tik kaip savotiški kuriozai bėgigūruoja kalbotyros vadovėliuose, smarkiai pragyveno šio mokslininko atskirų indoeuropiečių kalbų ar jų grupių studijos. Ypač tai pasakytina apie slavų ir baltų kalbas.

Plačiau nesustodami prie Šleicherio slavistikos darbų, mes pacituosime tik pagrindinio jo šios srities veikalo įvertinimą, duotą žinomo tarybinio slavisto S. Bernšteino, praėjus lygiai šimtmečiui po to veikalo pasirodymo: „Svarbiausia data slavų kalbų lyginamosios gramatikos istorijoje buvo 1852 metai. Būtent tais metais buvo išspausdinti du darbai, sudarę epochą mūsų mokslo istorijoje. Aš turiu galvoje pirmą tomą, fonetiką, puikios savo metui Miklošičiaus „Vergleichen-de Grammatik der slavischen Sprachen“ ir fundamentalų Šleicherio veikalą „Formenlehre der kirchenslawischen Sprache erklärend und vergleichend dargestellt“... Metodo tikslumu ir faktų interpretacija Šleicherio veikalas, be abejo, pralenkė Miklošičiaus gramatiką. Galima sakyti, kad XIX a. viduryje Šleicherio „Formenlehre“ buvo didžiausias mūsų mokslo pasiekimas... Didelis Šleicherio nuopelnas

buvo tas, kad jis lyginamajam slavų kalbų tyrinėjimui pradėjo naudoti lietuvių kalbos medžiagą. Vėliau ši medžiaga padėjo išspręsti daugelį svarbių istorinės fonetikos klausimų¹⁰.

Šleicherio „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“, galima sakyti, net iki 1929 metų, t.y. iki T. Lér-Splavinskio polabų kalbos gramatikos pasirodymo, buvo pagrindinė knyga polabų kalbos struktūrai studijuoti. Taip pat ir apie mūsų aukščiau minėtą „Die Formenlehre der kirchenslawischen Sprache“ V. Jagičius dar 1910 metais rašė: „Šleicherio gramatika ir dabar dar neprarado savo žavesio, išsiskirdama savo darnumu ir dėstymo aiškumu, ji ypač tinka kaip lyginamosios gramatikos įvadas pradedantiems slavistams“¹¹.

Iš tikrųjų tai gana reti ilgaamžiškumo pavyzdžiai lyginamosios kalbotyros istorijoje.

Tačiau jeigu aptardami lyginamosios slavų kalbotyros formavimąsi ir slavų kalbų duomenų į lyginamąją indoeuropeistiką įvedimą, mes vis dėlto šalia Šleicherio, nors ir ne kaip tiek daug nusipelnčius, galime paminėti ir kitus kalbininkus, tai, kalbėdami apie baltistikos, kaip indoeuropeistikos dalies, atsiradimą, Šleicheriui turime skirti visiškai unikalią vietą, o šio vokiečių kalbininko parašytą pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką ir dabar minėti kaip tikrą mokslo žygdarbį.

Minėjome, kad baltistikos dalykais Šleicheris susidomėjo, dar studijuodamas Bonos universitete, savo sanskrito profesoriaus Christiano Laseno paskatintas. Iš pradžių baltų kalbos Šleicheriui buvo tik pagalbinė priemonė, studijuojant slavų kalbų problemas, nustatant slavų kalbų vietą kitų indoeuropiečių kalbų tarpe. Intensyviau šia problematika jis, atrodo, susidomė 1849 metais. Tų metų spalio 12 dienos laiške A. Vaničekui Šleicheris rašė: „Ateityje ypač manau tyrinėti santykius tarp slavų ir baltų kalbų. Parengiamąsias studijas pradėjau šią vasarą, rimtai mokiausi rusų kalbos, skaičiau Karamziną ir Lomonosovą. Puikios serbų liaudies dainos buvo man dar per sunkios, todėl tuo tarpu skaičiau bibliją, šią patogią priemonę kalbai išmokyti“¹². 1849 metų pabaigoje Šleicheris čekiškai parašė ir pirmąjį savo tiesiogiai su baltistikos problemomis susijusį darbą „Z čeho povstały polohlasky ъ, ѣ а со jim odpovídá v litevském jazyku“ (Bonn 31. Oktober 1849; rankraštis saugojamas Leipzigerio universiteto bibliotekoje). Vokiškas šio straipsnio variantas „Was entspricht im Litauischen dem kirchenslawischen ъ und ѣ?“ buvo išspausdintas 1850 metais. Šleicherio knygoje „Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht“ (Bonn, 1850), kurioje buvo paskelbtas ir ką tik minėtas straipsnis, randame išnašą, kur Šleicheris kalba apie savo būsimuosius planus: „Autorius jau seniau yra pasiryžęs vietoje išmokyti lietuvių kalbą ir jos gramatiką, kaip ir apskritai baltų-slavų kalboms, skirti savo artimiausius metus, o gal būt, net ir visą ateitį“¹³.

1852 metų vasario 14 dienos laiške A. Šleicheris skundžiasi Francui Miklošičui, kad jo kelionė lietuvių kalbos tyrinėti „kabo ore“. Paties Šleicherio materialinė padėtis esanti sunki – jis ne tik visai neturįs lėšų, nesitikįs tėvų palikimo,

¹⁰ С. Б. Бернштейн, Очерк сравнительной грамматики славянских языков, Москва, 1961, p. 112–3 (šio veikalų tekstą sudaro 1952/3 ir 1953/4 mokslo metais skaitytos paskaitos).

¹¹ И. В. Ягич, История славянской филологии, СПб., 1910, p. 716.

¹² J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 27.

¹³ Cituojama iš J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 29.

bet dar esąs skolingas savo broliams ir seserims, todėl prašo F. Miklošičiaus užtarimo rūpinantis kelionei lėšų. Šleicherio nuotaika esanti liūdna (prieš keletą mėnesių jo bute daryta krata...), todėl jam ir „moraliskai reikėtų ilgesnį laiką pakvėpuoti grynu oru“.

„Taigi, bet kuriuo atveju aš trokštu kelionės į Lietuvą ir su didžiausiu įtempimu laukiu aukštosios Akademijos sprendimo“, – baigia Šleicheris¹⁴.

1852 metais balandžio mėnesį pasirodžius „Formenlehre der kirchenslawischen Sprache“, Šleicheris visą savo laisvalaikį skiria mokytis lietuvių kalbai. Tiesa, jis žinojo, jog du geri lietuvių kalbos specialistai – Fridrichas Kuršaitis ir Ferdinandas Neselmas – gyvena Karaliaučiuje. Tačiau iš jų geros lietuvių kalbos gramatikos Šleicheris nesitikėjo, nes, kaip rašė jis viename (1851 metų rugpiūčio 15 dienos) laiške Miklošičiui: „Kuršaitis moka lietuvių kalbą, bet jam trūksta platesnio išsilavinimo, Neselmas jokios gramatikos nenori rašyti, ir blogiausia – abu nuo seno gyvena nesantaikoje...“¹⁵

Nesulaukęs iš Vienos Mokslų akademijos atsakymo dėl leidimo ir lėšų kelionei į Rytų Prūsiją, Šleicheris tą klausimą išsprendžia gana originaliu būdu. 1852 metų gegužės mėnesį į Prahą turėjo atvažiuoti Austrijos-Vengrijos švietimo ministras grafas Leo Tun-Hohenšteinas. Šleicheris iš savo bičiulio A. Vaničekos sesers sužinojęs, kur ir kada ministras pietaus, šiam einant į salę, tiesiog koridoriuje pastoja kelią ir gauna trumpą audienciją bei žodinį sutikimą kelionei. Vienos Mokslų akademijai pagaliau paskyrus kelionės išlaidoms 600 guldenų, Šleicheris 1852 metų gegužės 31 dieną atvyksta į Karaliaučį. Čia pirmiausia jis aplanko F. Kuršaitį, norėdamas, kad šis praktiškai pamokytų lietuvių kalbos. Tačiau Kuršaitis neparodo didesnio entuziazmo, truputį paegzaminuoja Šleicherį iš lietuvių kalbos linkniavimo, o į jo prašymą pamokyti kalbos jokio konkretaus atsakymo neduoda. Šleicheris prašo Kuršaitį, jog šis, vėliau apsigalvojęs, bent raštu praneštų apie savo sutikimą ar nesutikimą, nes tada jis žinosias, ar jam pasilikti Karaliaučiuje ilgesniam laikui. F. Neselmas Šleicherį labai mielai priima. Tačiau, pats būdamas vokieitis ir lietuvių kalbos pramokęs iš knygų, gyvosios lietuvių kalbos negali Šleicherio pamokyti. Neselmas leidžia Šleicheriui naudotis savo lituanistiniais rinkiniais, supažindina su Karaliaučiuje esančia lituanistine literatūra, be to, rekomenduoja jam keletą provincijos pastorių, kurie jam būsią naudingi jo kelionėje po Rytų Prūsijos lietuvių gyvenamas apylinkes¹⁶.

Su F. Neselmano rekomendacijomis Šleicheris iš Karaliaučiaus tuoj pat iškeliauja pas Rytų Prūsijos lietuvius. Per penketą mėnesių jis aplanko daugybę vietovių (Ragainę, Tilžę, Priekulę, Smalininkus, Pilkalnį, Kaukėnus, Būdviečius, Kraupiškes). Bendraudamas su žmonėmis, gana greitai pramoksta lietuviškai. Šleicheris buvo labai gabus išmokti gyvajai kalbai, kaip jis pats sakėsi, turėjo „papūgos talentą“. Jau mūsų minėtame laiške F. Miklošičiui Šleicheris pasigiria, jog šiandien (t. y. birželio 11 d.) jis pirmą kartą laukuose lietuviškai užkalbinęs vieną žmogų. O liepos mėn. 6 dienos laiške A. Vaničekui rašo, kad su lietuviais jau galįs susikalbėti, o suprasti viską suprantąs. Kiekvieną dieną jis išmokstąs daug naujų lietuviškų žodžių,

¹⁴ J. Dietze, ZfSl, IV, 1965, p. 540.

¹⁵ Ten pat, p. 538.

¹⁶ Plg. A. Šleicherio 1852 metų birželio 11 dienos laišką F. Miklošičiui, – J. Dietze, ZfSl, IV, 1965, p. 542.

lietuviškai daug rašas ir skaitas, su savo mokytoju kalbas tik lietuviškai. Iš pradžių, girdi, užuot kalbėjęs lietuviškai, vis prakalbėdavęs čekiškai, dar ir dabar, lietuviškai kalbant, jam išsprūstas vienas kitas čekiškasis žodis. Šiame laiške A. Šleicheris taip pat nurodo, kad išmokti lietuviškai jam padėję slavų kalbų mokėjimas¹⁷.

Su lietuviais Šleicheris bendrauja įvairiausiomis progomis. Dalyvauja jų vestuvėse, krikštynose, laidotuvėse, pabaigtuvėse. Domisi jų nacionaliniais valgiais, namų apyvokos daiktais, viskuo, kas susiję su lietuvių dvasine kultūra ir buitimi¹⁸.

Žinoma, nemaža ir vargų tenka patirti Šleicheriui tokiam atsilikusiam krašte, koks XIX a. viduryje buvo Rytų Prūsija, ypač lietuvių gyvenamos sritys – juk lietuvių kalba ten geriausiai buvo išlikusi pačių neturtingiausių ir tamsiausių sluoksnių tarpe. Savo laiškuose Šleicheris rašo, kad jo kambaryje (nors ir geriausioje viso kaimo troboje!) pro supuvusias grindis žvelgia drėgna žemė, viduj jam ramybės neduoda musės, o, išėjus į lauką, užpuola būriai pelkių uodų. Ypač skundžiasi Šleicheris prastu maistu, be to, jo šeimininkei lėkštės visai svetimas dalykas – visi jie valgo iš bendro dubenio¹⁹. Tačiau lietuvių kalbos archaiškos formos jam palengvina iškęsti visus sunkumus ir tarp Rytų Prūsijos lietuvių, kaip vėliau rašė savo gramatikos pratarinėje, Šleicheris jaučiasi „lyg koks stropus augalų kolekcionierius arba medžiootojas, kuris, išvydęs retą žolę arba nukautą žvėrį, pamiršta po brūzgynus ir pelkes jį varginusią kelionę“²⁰. Savo pranešimą Vienos Mokslų akademijai apie kelionę jis ir pavadino „Briefe... über die Erfolge einer nach Litauen unternommenen wissenschaftlichen Reise“. Iš tikrųjų Šleicheriui kelionė pasisekė. Spalio mėnesio vidury jis su gausiais lituanistikos rinkiniais, o, svarbiausia, gerai pramokęs lietuviškai, grįžo į Prahą, kur, susisteminęs medžiagą, per keletą metų parašė savo garsiąją lietuvių kalbos gramatiką. Prieš išleidamas gramatiką, Šleicheris paskelbia dar dvi mažesnes lituanistines studijas. 1853 metais čekų žurnale „Časopis Českého Museum“ (27, 1853, p. 320–34) išspausdinamas jo darbas „O jazyku litevském, zvláště ohledem na slovanský“. Tai A. Šleicherio pranešimas, kurį jis 1853 metų birželio mėnesį skaitė Čekų Mokslų draugijos filologijos sekcijos susirinkime. Šiame darbe Šleicheris lygina slavų ir baltų kalbas ir prieina išvadą, kad slavų kalbos yra išlaikiosios senesnę morfologinę struktūrą negu baltų kalbos, tuo tarpu baltų kalbų fonetinė struktūra savo archaiškumu pralenkia slavų kalbų fonetinę struktūrą. Tais pačiais metais Vienos Mokslų akademijos darbuose²¹ jis paskelbia straipsnį bendru pavadinimu „Lituanica“, kuriame nagrinėja lietuvių kalbos rašybos klausimus, aptaria rankraštinį J. Brodovskio žodyną, M. Mažvydo 1547 metų katekizmą, klasifikuoja lietuvių kalbos veiksmažodžius.

Rašydamas lietuvių kalbos gramatiką, Šleicheris naudoja ne tik savo paties surinkta medžiaga, ankstesnėmis (D. Kleino, K. G. Milkaus, G. Ostermejerio) gramatikomis, tuo metu jau paskelbtais F. Kuršaičio darbais, bet konsultantu į Prahą pasikvietė ir Rytų Prūsijos lietuvių mokytoją Kumutaitį, pas kurį buvo ilgiau

¹⁷ S. Lefmann, August Schleicher, p. 24; J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 32.

¹⁸ B. Beneš, Wilhelm von Humboldt, Jacob Grimm, August Schleicher, Winterthur, 1958, p. 89.

¹⁹ J. Dietze, ZfSl, IV, 1965, p. 543; J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 32; B. Beneš, ten pat, p. 89.

²⁰ A. Schleicher. Litauische Grammatik, Prag, 1856, p. V.

²¹ Sitzungsberichte d. Kaiserl. Akademie d. Wiss. Wien. Philos. – histor. Klasse 11, 1853, p. 76–156.

gyvenęs savo viešnagės Rytų Prūsijoje metu ir iš kurio jis daugiausia ir pramoko gyvosios lietuvių kalbos (Kumutaitis gyveno netoli Ragainės, Kakšiuose, vok. Gross-Kakschen). Lietuvių kalbos gramatiką su didesnėmis ir mažesnėmis pertraukomis Šleicheris rašė septynerius metus – pradėjo dar gerokai prieš savo kelionę į Rytų Prūsiją 1848 metais ir baigė 1855 metų viduryje, intensyviausiai dirbo, žinoma, paskutiniuosius trejus metus. 1856 metų balandžio mėnesį Šleicherio knyga „Litauische Grammatik“ buvo išleista Prahoje²². 1857 metais buvo išleista ir „Litauisches Lesebuch und Glossar“. Šios dvi stambios knygos (pirmoji – 342, antroji – 352 puslapių) ir sudaro Šleicherio lietuvių kalbos vadovėlį, turintį bendrą antraštę „Handbuch der Litauischen Sprache“. Knygos prakalboje Šleicheris pastebėjo, kad mažų mažiausia jo veikalas bent „pateiks mokslininkams patikimos medžiagos“. Žinoma, tokį uždavinį šis veikalas prašoko labai toli.

Šleicheris savo gramatikoje pirmą kartą lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijoje taip plačiai ir nuosekliai, su jo veikalams būdingu nepaprastu sistemingu apraše lietuvių kalbos struktūrą. Tai buvo pirmoji lietuvių kalbos gramatika, parašyta kalbininko profesionalo.

Trumpai aptaręs lietuvių kalbos vietą kitų indoeuropiečių kalbų tarpe, šios kalbos reikšmę kalbotyrai, šiek tiek pateikęs žinių apie lietuvių kalbos tarmes, pirmajame gramatikos skyriuje (p. 7–85) Šleicheris aprašo lietuvių kalbos – jos Rytų Prūsijos aukštaičių tarmės – fonetinę sistemą. Šiame skyriuje jis ypač daug dėmesio skiria šaknies balsių kaitos klausimams. Tas klausimas baltų kalbų gramatikų istorijoje apskritai buvo nagrinėjamas pirmą kartą. Rašant apie šaknies balsių kaitą, Šleicheriui, atrodo, labai pravertė F. Neselmano žodynas, kur žodžiai dažnai grupuojami etimologiniu principu. Žodžius, kurie jam ir jo talkininkui Kumutaičiui buvo nežinomi, Šleicheris tiesiog ir pažymi kaip paimtus iš Neselmano žodyno. Grupodamas bendrašaknius lietuvių kalbos žodžius, Šleicheris, reikia pasakyti, labai nedaug kur yra suklydęs (pvz., su žodžiu *mirti* jis be reikalo gretina slavizmą *morai* „neštuvai laidotuvėse“, su *dievas* – slavizmą *dyvas*, tos pačios šaknies žodžiais laiko veiksmazodžius *arti* ir *irti*, žodį *gardus* sieja su veiksmazodžiu *gerti*).

Antrasis gramatikos skyrius (p. 86–169) skirtas žodžių darybai. Ši plati ir sudėtinga problema Šleicherio gramatikoje, kaip prisipažįsta ir pats autorius, nagrinėjama dar tik bendrais bruožais. Šią savotišką Šleicherio gramatikos spragą po trisdešimt penkerių metų iš dalies užpildė jo mylimiausias mokinys Augustas Leskynas, parašydamas tikrai kapitalinį anieks laikams veikalą „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ (Leipzig, 1891). Labai reikšmingas yra žodžių darybos skyriaus paskutinis paragrafas „Einiges über entlente worte“, kuriame Šleicheris, ar tik ne pirmasis lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijoje, mėgina suformuluoti skolinių nustatymo kriterijus, labai įžvalgiai pastebėdamas, jog, pavyzdžiui, liet. *dūšią* yra slavizmas, nes šalia liet. šaknies *dus-* (plg. *dausà*, *dūsauti*) lauktume lietuviškos formos **dusė*, šalia lietuviškos šaknies gyt- lietuviškos kilmės negali būti žodis *žývyti* ir t. t.²³

Morfologijos skyriuje (p. 170–254) Šleicheris aptaria lietuvių kalbos vardažodžio ir veiksmazodžio kaitybą. Stengdamasis kiek galima tiksliau parodyti lietuvių kalbos linksniavimo bei asmenavimo įvairumą, jis nesitenkina vien tik savo paties

²² A. Šleicherio knygą išleido J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung; su šia leidykla po keiolikos metų J. Basanavičius tarėsi ir „Aušros“ spausdinimo reikalais.

²³ Pr. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas, 1931, p. 14.

girdėtomis formomis, bet gana dažnai daro ekskursus į kitas ankstesniasias lietuvių kalbos gramatikas, senuosius raštus. Ypač daug dėmesio Šleicheris skiria jau nykstančioms archaiškoms lietuvių kalbos ypatybėms – priebalsiniam daiktavardžių kamienui, atematiniams veiksmažodžiams.

Rašydamas sintaksės skyrių (p. 255–339), Šleicheris daugiausia rėmėsi G. Ostermejerio „Neue Littauische Grammatik“ (Königsberg, 1791), F. Kuršaičio „Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache“ (Königsberg, 1843) ir G. Kurcijaus mokykline graikų kalbos gramatika (ši gramatika buvo pavyzdys ir pirmosios mokslinės A. Bylenšteino latvių kalbos gramatikos sintaksės skyriui!). Tačiau, palyginus Šleicherio sintaksę su ankstesniais darbais, nesunku pastebėti, jog Šleicheris savo pirmtakus gerokai pralenkė.

Labai rūpestingai Šleicheris parengė ir antrąją savo vadovėlio dalį – chrestomatiją „Litauisches Lesebuch und Glossar“, kurioje su tiksliais metrikomis pateikiama lietuvių tautosakos – dainų, mįslių, priežodžių, pasakų – pavyzdžių iš L. Rėzos, F. Neselmano, S. Stanevičiaus, S. Daukanto ir kitų rinkinių, J. Brodovskio žodyno rankraščio. Nemaža tautosakos dalykų užrašyta paties Šleicherio, o taip pat jo pagalbininko Kumutaičio. Norėdamas duoti kiek galima pilnesnį gyvosios lietuvių kalbos vaizdą, savo chrestomatiją Šleicheris baigia „Gromata muszkitėrio isz Puskepaliu sávo tėvám“.

Rengiant chrestomatiją, Šleicheriui iš tikrųjų labai daug padėjo Kumutaitis, o sudarant žodyną, talkino netgi Šleicherio žmona.

Savaime suprantama, Šleicherio veikalas turėjo ir trūkumų. Kad ir koks genialus būtų svetimtautis kalbininkas, jis visvien taip gerai neišmoks lietuvių kalbos, taip nepajus jos visų subtiliausių niuansų, kaip nuo mažų dienų šia kalba kalbėjęs kalbininkas. Bene pats didžiausias Šleicherio gramatikos trūkumas – lietuvių kalbos priegaidžių neskrymas. F. Kuršaitis savo „Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache“ II (Königsberg, 1849) lietuvių kalbos priegaidės jau buvo aprašęs gana detaliai. Apie šį Kuršaičio darbą Šleicheris atsiliepė labai teigiamai, tiesiog nurodydamas, kad Kuršaičio darbas jam buvęs „neįkainojamos vertės“, studijuojant lietuvių kalbos kirčiavimą, ir kad jis jį buvo išmokęs atmintinai²⁴. Tačiau tvirtapradės ir tvirtagalės priegaidės skyrimas, nors jos ir labai priminė serbų kalbos priegaidės, Šleicheriui atrodė per daug subtilus dalykas²⁵, ir savo veikale jis rašė: *rágas – ragái, degù – déga, žálias – žolė* ir t. t.

Daugelis kitų Šleicherio gramatikos trūkumų buvo tiesiogiai susiję su bendru to meto kalbos mokslo lygiu, ir šiandien juos jam prikašioti, žinoma, būtų naivu.

Šleicherio gramatika lietuvių kalbotyrai ir apskritai kultūrai turėjo milžiniškos reikšmės. Juk tai buvo pirmoji mokslinė lietuvių kalbos gramatika, padėjusi tvirtą pamatą tolimesniam lietuvių kalbos tyrinėjimui. Vėlesnieji lietuvių kalbos gramatikų autoriai jau negalėjo išsiversti be Šleicherio veikalo. Ypač didelės įtakos Šleicherio gramatika turėjo kitam kapitaliniam lietuvių kalbos veikalui – F. Kuršaičio gramatikai. Ne veltui savo gramatikos pratarmėje Kuršaitis rašė: „Šleicheris kalbotyroje buvo didvyris, kurį aš kaip savo mokytoją, meistrą kalbos gramatikai atvaizduoti, didžiai gerbiu“²⁶. A. Baranauskas 1870 m. Šleicherio gramatiką išsivertė

²⁴ A. Schleicher, Litauische Grammatik, p. IX.

²⁵ A. Schleicher, Ten pat, p. 11.

²⁶ F. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache, Halle, 1876, p. XI.

lietuviškai ir naudojosi ja, dėstydamas Kauno kunigų seminarijoje. Viename laiške H. Vėberui jis rašė: „Jau iš mąno grōmatų Tāmsta regėjai kad mąno raszýba iszeina išz taisyklū nabāsznjko Szleikero, kuriō smeītēs negalū atsigailēti“²⁷. Pats A. Baranauskas buvo lankęsis pas Šleicherį Jenoje. Po Šleicherio mirties jo archyve rasta keletas A. Barausko rašytų lietuviškų tekstų, kuriuos Šleicheriui buvo nusiuntęs akademikas A. Šifneris²⁸. Šleicherio veikalą gerai buvo išstudijavę A. Juška, J. Spudulis, K. Jaunius, J. Jablonskis, K. Būga ir kiti lietuvių kalbos tyrinėtojai. Šleicherio gramatika šalia K. Donelaičio „Metų“, F. Kuršaičio kalbotyros veikalų buvo viena pačių populiariausių knygų, kuriomis domėjosi lietuvių nacionalinio judėjimo dalyviai. Būta net atsitikimų, kai nutautę lietuviai iš šios gramatikos mokėsi savo tėvų kalbos. Šleicherio gramatika, be abejo, suvaidino tam tikrą vaidmenį ir renkantis vakarų aukštaičių tarmę lietuvių literatūrinės kalbos pamatu.

Idomu, jog Šleicherio gramatika paliko pėdsaką net ir latvių kalbos gramatikų istorijoje. Mat, be Šleicherio lietuvių kalbos gramatikos nebūtų galima įsivaizduoti ir pirmosios mokslinės latvių A. Bylenšteino gramatikos²⁹ – „Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen“ I – II (Berlin, 1863 – 1864). Kaip vaizdingai pastebėjo latvių filologas K. Ancytis, Bylenšteinas savo gramatiką rašė, pasidėjęs ant stalo Šleicherio veikalą³⁰. Sekdamas Šleicheriu, jis aprašė latvių kalbos morfologiją, o sintaksei, kaip matėme, tikriausiai irgi ne be Šleicherio įtakos, pavyzdžiu pasirinko G. Kurcijaus graikų kalbos sintaksę.

Šleicherio lietuvių kalbos gramatikos išleidimas buvo didelis įvykis visoje ano meto indoeuropeistikoje. Šleicheris savo pavyzdžiu įrodė, jog gramatiką reikia rašyti ne iš laiko nublukintų, dažnai nepatikimų tekstų, o iš gyvų žmonių kalbos. Šleicherio kelionė į Lietuvą buvo tiesiog užkrečianti – tyrinėti lietuvių kalbą pačioje Lietuvoje indoeuropeistams pasidarė beveik mados dalykas³¹. Vienas pirmųjų šia mada „užsikrėtė“ Šleicherio mokiny A. Leskynas.

Išleidęs gramatiką, Šleicheris baltų kalbų, daugiausia lietuvių kalbos gramatikos, klausimais paskelbė dar keletą smulkesnių straipsnių: „Zur litauischen Grammatik“ (Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slavischen Sprachen, I, Berlin, 1858, p. 499 – 500), „Das Pronomen lit. *szī*, slaw. *sī* = got. *hi*, Grundf. *ki*“ (ten pat, p. 48 – 49), „-tē < d. i. – *tai* > als Endung des Infinitivs im Litauischen“ (ten pat, p. 27 – 29), „*Žmū*“ (ten pat, p. 396 – 398), „*Giltinē*“ (ten pat, 2, 1861, p. 129), „Das Litauische in Curtius Griech. Etymologie“ (ten pat, p. 124 – 126), „Lit. -*ai* = griech. -*ī*, umbr. -*ei* (-*ī*, -*ē*)“ (ten pat, 5, 1868, p. 113 – 114), „Oskisch *deivaum*, lettisch *deevatees*“ (KZ, 12, 1863, p. 399 – 400).

Šleicherio domėjimasi baltistikos problemomis labai skatino ir Peterburgo Mokslų akademija. 1862 metų gruodžio 10 dieną Mokslų akademijos Istorijos-filologijos skyriaus posėdyje Šleicherio draugai akademikai O. Biotlingas, A. Šifneris, A. Kunikas pasiūlė suintensyvinti baltų-slavų lingvistinius tyrinėjimus, šiam darbui numatydami Šleicherį. 1863 metais Peterburgo Mokslų akademija penkeriems metams

²⁷ Archivum Philologicum, II, Kaunas, 1931, p. 102.

²⁸ Archivum Philologicum, I, Kaunas, 1930, p. 101.

²⁹ A. Ozols, Veclatviešu rakstu valoda, Rīgā, 1965, p. 564.

³⁰ K. Ancītis, Rakstu krājums, veltījums... Jānim Endzelīnam, Rīgā, 1959, p. 303.

³¹ J. Handel, Dzieje językoznawstwa, Lwów, 1935, p. 86 – 7; B. Beneš, Vilhelm von Humboldt, Jacob Grimm, August Schleicher, p. 91.

paskyrė Šleicheriui metinį 400 sidabrinių rublių honorarą. Šleicheris sutiko akademijai parašyti lyginamąją slavų kalbų gramatiką, lyginamąją baltų kalbų gramatiką ir baltų-slavų prokalbės gramatiką³². Jau 1862 metų pabaigoje laiške vienam savo bičiuliui Šleicheris rašė, jog vėl visiškai grįžęs prie slavų-baltų studijų ir kad jo galutinis tikslas esąs parašyti „gausiausiais pavyzdžiais aprūpintą slavų, baltų ir germanų prokalbės gramatiką“³³.

Tačiau, prieš įvykdydamas šį grandiozinį uždavinį, Šleicheris Peterburgo akademijai padarė dar vieną, tiesa, ne tokios plačios apimties ir daug kuklesnį, bet lietuvių kultūros istorijai be galo reikšmingą darbą – jis parengė pirmąjį mokslinį K. Donelaičio raštų leidimą. Donelaičio kūryba Šleicheris domėjosi jau gana seniai. Dar savo lietuvių kalbos chrestomatijos prakalboje jis rašė, jog reikalingas naujas K. Donelaičio „Metų“ leidimas, jog jei ne vietos stoka, tai ši „vienintelė klasikinė lietuvių veikalą“ būtų mielai dėjęs į chrestomatiją. „Skaitydamas šį meistrišką darbą, nuoširdžiai gailėjausi, – rašė Šleicheris, – jog, neturėdama literatūros, žūsta tokia kalba, kuri formos tobulumu galėtų lenktyniauti su graikų, romėnų, senovės indų kūriniiais“³⁴.

Šleicherio parengti K. Donelaičio raštai buvo išleisti 1865 metais Peterburge³⁵. Rengdamas spaudai šį veikalą, Šleicheris naudojo pirminiais teksto šaltiniais, konsultavosi su F. Kuršaičiu. Donelaičio kūrinius jam padėjo skaityti jau rašant gramatiką talkinęs mokytojas Kumutaitis ir kitas ragainiškis mokytojas Meškaitis, į žodyno koregavimo darbą buvo įtrauktas ir A. Baranauskas, tuo metu profesoriavęs Peterburgo dvasinėje akademijoje.

Redaguojant Donelaičio raštus, pagrindinis kriterijus Šleicheriui buvo šių raštų autentiškumas: jis vengė bet kokių kupiūrų, gražinimų ar švelninimų, stengdamasis mokslo pasauliui parodyti tokį būrų poetą, koks jis iš tikrųjų buvo. Tokiu būdu Šleicheris davė pradžią naujai Donelaičio raštų redagavimo tradicijai, kuri išliko iki mūsų dienų³⁶.

Vis dėlto Šleicherio parengtajame Donelaičio raštų leidime buvo ir trūkumų, kuriuos, vos knygai išėjus, labai griežtai iškėlė F. Neselmannas³⁷ (spėjama, jog čia galėjo būti ir tam tikro asmeniškumo)³⁸. Šleicheris vėliau nurodė, kad nemaža klaidų jo Donelaičio raštų leidime atsirado dėl nepalankių spausdinimo sąlygų: jis

³² „1. Une grammaire comparée des principaux dialectes slaves, dans laquelle entrerait un exposé purement scientifique de tout ce qui leur est commun et qui, par conséquent, donnerait les éléments de la langue primitive de la race slave.

2. Une grammaire comparée du lithuanien, du prusse et du letton, pour rétablir également, par les indications de la science, la langue primitive de la race lithuanienne.

Enfin 3. Une grammaire lithuano-slave, c'est-à-dire un essai ayant pour objet de reconstruire, au moyen de résultats obtenus dans les deux grammaires précédentes, et à l'aide d'autres études comparées, la langue primitive de la famille lithuano-slave, avant l'époque de la séparation des dialectes“. (Bulletin de l'Académie Imperiale des Sciences de St. – Pétersbourg, 5, 1863, sklt. 526–7), plg. J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 57.

³³ J. Dietze, ZfSl, II, 1960, p. 275.

³⁴ A. Schleicher, Litauisches Lesebuch und Glossar, p. VIII.

³⁵ A. Schleicher, Christian Donaleitis. Litauische Dichtungen, St. Petersburg, 1865.

³⁶ A. Šešelgis, Literatūra ir kalba, VII, Vilnius, 1965, p. 309–12, 317–8.

³⁷ G. H. F. Nesselmann, Altpreussische Monatsschrift, Königsberg, 1866, III, p. 454–8; 1867, IV, p. 65–79.

³⁸ J. Dietze, August Schleicher als Slawist, p. 58.

gyvenęs toli nuo spausdinimo vietos ir tegalėjęs perskaityti tik vieną korektūrą. Didžiąją dalį klaidų Šleicheris ištaisė ir paskelbė Peterburgo Mokslų akademijos biuletenyje³⁹.

Parengęs Donelaičio raštų leidimą, Šleicheris atsidėjo jau anksčiau mūsų minėtiems Peterburgo Mokslų akademijos pageidautiems darbams. Tačiau iš šios srities jis spėjo paskelbti tik keletą straipsnių⁴⁰. Staigi mirtis neleido jam įvykdyti šių didžiulių ne tik slavistikai, bet ir baltų kalbų mokslui svarbių darbų.

* * *

Augustas Šleicheris buvo ne tik genialus mokslininkas — žymiausias savo meto indoeuropeistas, talentingas pedagogas, bet ir labai patraukli asmenybė. Jis buvo visapusiškai išsilavinęs žmogus. Be kalbotyros, Šleicheris, galima sakyti, turėjo dar vieną specialybę — buvo aistringas botanikas. Pats jau būdamas profesorius, lankė gamtininkų paskaitas universitete, studijavo šios srities literatūrą, tyrinėjo įvairius augalų fiziologijos reiškinius. Ant jo rašomojo stalo stovėjo mikroskopas, o palangės ir knygų lentynos buvo nustatytos rečiausių augalų pavyzdžiais. Šleicheris turėjo užsiauginęs nuostabų sodą, o vienu metu net vadovavo sodininkų draugijai. Jis buvo geras sportininkas. Sportas, fizinis darbas, nuolatinis bendravimas su gamta jam padėdavo nežmoniškai intensyviai dirbti protinį darbą. „Gabumais pasigirti negaliu: aš jų neturiu, tačiau turiu geležinę valią, kurios pagalba pasiekiu viską, ką randu reikalinga“, viena proga pasakė Šleicheris akademikui Ivanui Sreznevskiui. Ši geležinė valia iš tikrųjų padėjo Šleicheriui labai daug ką pasiekti, bet ji tikriausiai buvo ir viena iš per ankstyvos didžiojo mokslininko mirties priežasčių: Šleicherio darbo užmojai ir tempai, tur būt, neatitiko jo iš prigimties silpnokos sveikatos.

³⁹ A. Schleicher, Zu meiner Ausgabe des Donaleitis, — Bulletin de l'Academie Imperiale des Sciences de St. Petersburg, 8, 1867, sklt. 293—99; plg. t. p. A. Šešelgis, ten pat, p. 312.

⁴⁰ Краткий очерк доисторической жизни северо-восточного отдела индогерманских языков, — Записки Императ. Академии наук, 8, Приложение 2, СПб., 1865; Темы имен числительных (количественных и порядочных) в литве — славянском и немецком языках, — ten pat, 10, Приложение 2, СПб., 1866; Склонение основ на -у- в славянских языках, — ten pat, 11, приложение 3, СПб., 1867.